من، منم تا دەگەم بە تۆ
من کە ببم بە تۆ، ئەی تۆ کێی؟!

«دەربارەی تەسەووف و عیرفان»

حوسەین سەیید ئەدهەم
(هەورامان)

(١ - ٢)

عیرفان چییە؟

عیرفان، زانستێکە و تایبەتە بە مرۆڤ و لە ئاوەز و دڵیدا سەرچاوە دەگرێت، ئەویش بۆ گەیشتن بە خوای تاکانە و نادیار و باڵا، بەهۆی ناو و سیفات و دەرکەوتەکانییەوە، دەکۆشێ بۆ گەیشتن بە هەقیقەتی جیهان و کۆی قۆناغەکانی بوون (وجود). عیرفان ناسنامەیەکی دیاریکراوی نییە و تایبەت نییە بە ئایین و شوناسێکەوە، بەڵام بەهۆی گشتگیریی و ئازادی بیرکردنەوەی موسڵمانانەوە، عیرفانی ئیسلامی بووەتە خاڵی بەهێز و جیاکەرەوە لەگەڵ عیرفانەکانی تردا.

عیرفان باوەڕبوونە بە دۆزینەوەی ڕاز و نهێنی دنیا، ساتی ڕامان و پرۆسەی بیرکردنەوەیەکی قووڵ و تێهەڵچوونی ڕوحە. ناسین و دووبارە ناسینەوەیە، ونکردنی خود و دۆزینەوەیەتی لە قۆناغێکەوە بۆ قۆناغێکی تر. عیرفان هەڵوێستەکردنە، بڵندبوونەوەی ڕوحە، سەربەرزکردنەوەیە بۆ ئاسمان، حولوولە لەگەڵ خوای تاکانەدا. گەیشتنە بە هەقیقەتی شتەکان، ئەویش لە ڕێگەی دۆزینەوە و بینینەوە.

ناتوانرێت لە ڕووی زاراوەییەوە پێناسەیەکی کۆنکرێتی و دیاریکراو بۆ عیرفان دیاری بکرێت، چونکە بە ڕادەی تێگەیشتن و وەرگرتن و سلووکی عاریفەوە بەستراوە.

عیرفان دوو لایەنی هەیە: لایەنێکی کۆمەڵایەتی، کە سۆفی پێدەگوترێت، لایەنی دووەمیش، لایەنێکی ڕۆشنبیرییە، ئەویش کارەکتەری عاریفە. (١)

عاریفی مەزن زوننوون (ذوالنون)ی میسری (٧٩٦-٨٥٩ز) عیرفان دەکات بە سێ بەشەوە:

یەکەم: هێڵێکی هاوبەش لەنێوان موسڵمانانداد.

دووەم: عیرفانێکی تایبەت بە زانایان.

سێیەم: عیرفانێکی تایبەت بە وەلی خوا. (٢)

پایەکانی عیرفان

یەکەم: میتافیزیک.

ئەمەیش تەنیا فەلسەفە و حیکمەتی میتافیزیک ناگرێتەوە، بۆ بابەتە میتافیزیکییە کۆن و نوێکانیش قۆرخ نەکراوە، بەڵکو کۆی ئەمانە و زیاتر و قووڵتریش دەگرێتەخۆ. میتافیزیک لە عیرفاندا دەتوانێت هەموو ئەو گرفتانەی کە لە کایەکانی دیکەی مەعریفەی دینیدا دەرکەوتوون، چارەسەریان بکات. کاتێ دین واتابەخشی ژیان بێت، کەواتە میتافیزیک واتای واتاکانە.

دووەم: هونەری عیرفانی، یان عیرفانی موقەددەس.

هونەری ئیسلامی بەشێکە لە ڕوحی عیرفانی ئیسلامی، هەروەک چۆن لە عیرفانی تیوری و پراکتیکیدا بنەماگەلێک هەن، بەو شێوەیەش لە عیرفانی وێنەیی و هونەریدا بوونی هەیە. هونەر خۆی دیوێکی عیرفانی و ڕوحی تێدایە، لە عیرفانیشدا جێکەوتێکی بەرفراوانی هەیە.

سێیەم: ئەخلاق.

ئەخلاق نەک لە عیرفاندا، بەڵکو لەنێو کایە و شارستانییەتی ئیسلامیشدا بوونی هەیە. ئەخلاق هەوێنی عیرفانە، زۆرجار بەهۆی ئەخلاقەوە و لەگەڵ دیوی کردەیی، کە تەسەووفە و دیوی تیوریش کە عیرفانە، مامەڵە کراوە. (٣)

چوارەم: ئیرادە.

پایەیەکی گرنگی عیرفانە، بە پێچەوانەی تەسەووفی باوەوە، ئەویش بەستنەوەی سۆفی و مورید بە شێخ و پیرەوە. ئیرادەی عیرفانی دیوێکی میتافیزیکی و هونەری و ئەخلاقی تێدایە.

خاسیەتەکانی عیرفانی جیهانی

یەکەم: کردار بناغە و سەرەتای بزاڤە.

سۆفیگەری بە تەنیا پشت بە زانست نابەستێت، بەڵکو کرداری لەلا مەرج و بناغەی کارەکەیەتی، خودی زانست دەرئەنجانی کارە.

دووەم: باوەڕبوون بە یەکێتی هەقیقەتی جیهانی.

بەهۆی هەستە بەرجەستەییەکانەوە، مرۆڤ پێوەندی

سوهرەوەردی

لەگەڵ جیهانی ماتریاڵدا هەیە، باوەڕبوون بە هەقیقەت و یەکێتی واقیعی و جیهانی ناوەوە و ڕواڵەتیش، لە خاسیەتەکانی عیرفانی جیهانییە.

سێیەم: باوەڕبوون بە ڕەسەنایەتی پێوەندی.

ئەویش لە ڕێگەی عیشق و تامەزرۆییەوە بەدەست دێت، عاریف بە تەنیا خۆی لەنێو قەڵەمڕەوی عەقڵدا قەتیس ناکات.

چوارەم: پەسەندکردنی هەقیقەتی بەرچاو و دیار.

ئامانجی عاریف گەیشتنە بە هەقیقەتی هەقیقەت و یەکگرتن لەگەڵ ناو و سیفاتی خوا و فەنابوون، تێیدا بە نەمانی سیفەتی خراپ لە عاریفدا. دەربڕینی جۆراوجۆر بۆ یەکێتی عاریف هەیە، ئەویش پەیوەستە بە چوارچێوەی کولتووریی عاریفەوە.

پێنجەم: باوەڕبوون بە کۆشش و ڕامهێنان و جڵەوکردنی دەروون.

ئەم خاڵە تەنانەت پایەی سەرەکی هەموو عیرفان و تەسەووفێکە، بەجۆرێک زۆرێک لە سۆفی زیادەڕەوی تێدا دەکەن و خۆیان لە هەموو خۆشییەکی ئەم دنیایە بێ بەش دەکەن.

شەشەم: باوەڕبوونی عاریف بۆ کێشکردن لە پەنای کۆششدا.

واتە: موجاهەدە بەس نییە، بەڵکو جەزبەیش

قۆناغێکی پێویست و گرنگە. عاریف بە تەنیا جەزبەی نییە، بەڵکو کۆششیش دەکات، ئاخر ئەوەی یەکەمیان سۆزیشی تێکەڵە و بەهۆی وەجد و حاڵەوە ڕوو دەدات، هەرچی ئەوەی دووەمە کۆششی دەروونی و جەستەییە بۆ گەیشتن بە مەبەست.

حەوتەم: عیشق.

عیشق بنەڕەتی عیرفان و هەوێنی پێوەندی نێوان عاریف و عاشق و مەعشووقە.

عیشق تاکە سەرمایەی عاریفە بۆ گەیشتن بە مەعشووقەکەی، هۆیەکە بۆ نەهێشتنی پێوەندی نێوانیان، لە بڕینی ئەم ڕێگەیەدا عاریف چاوی لە مەرام و پاداشت لە مەعشووقەکەی نییە. (٤)

جۆرەکانی عیرفان

عیرفان بەسەر دوو جۆردا دابەش دەبێت، ئەوانیش: عیرفانی تیوری و عیرفانی پراکتیکی.

عیرفانی تیوری زانستە بە بوونی خوا و بوون (وجود)، لەم بارەیەوە هاوتەریب لەگەڵ فەلسەفەی ئیلاهییاتدا یەک دەگرێتەوە، هەروەک چۆن فەلسەفەی ئیلاهی ڕاڤەی بوون (وجود) دەکات، عیرفانی تیوریش ئەو کارە دەکات. عیرفانی پراکتیکی ئەرکی مرۆڤ لەگەڵ خۆی و بەرانبەرەکەی و خوا ڕوون دەکاتەوە، وەک: زانستی ئەخلاق. ئەخلاقییانەژیان. (٥)

سلووکی مەعنەوی بە ڕەهایی لەسەر بەرەکەت و سەرخستنی خوایی بنیاد نراوە، ئەویش لە نیگاوە سەرچاوەی گرتووە. دەشێ کەسێک ئاشنایی بە لایەنەکانی عیرفانی تیوری هەبێت، بەڵام هەنگاوێکی بۆ سلووکی مەعنەوی نەهاویشتبێ. دەگونجێ کەسێکیش بە بەرزترین مەقامی عیرفانی پراکتیکی گەیشتبێت، بەبێ ئەوەی وشەیەکی لەبارەی عیرفانی پراکتیکییەوە بەیان کردبێ. (٦)

زۆرجار عیرفانی تیوری بەبێ وەرگرتنی تەریقەت و سلووکی عیرفانی بەدەست نایەت. عیرفانی پراکتیکی پێشەکییەکە بۆ چوونە ناو عیرفانی تیورییەوە. عیرفانی پراکتیکی ڕوونکردنەوەی پێوەندی و بەرپرسیارییەتی مرۆڤە لەگەڵ خۆی و خوا و گەردووندا، بەمەیش نێوانی عیرفانی پراکتیکی و ئەخلاق دیاری دەکرێت.

بە گشتی عیرفانی تیوری بناغەی عیرفانە، دەروازەیەکە بۆ تێگەیشتن لە خودی عیرفانی تیوری. (٧)

عیرفان هەوڵێکە بۆ تێگەیشتن لە مۆدێرنە، واتە بەهۆی عیرفانی تیورییەوە مرۆڤ دەتوانێت لە بابەتەکانی پێش مۆدێرنە تێبگات، شارستانییەت و ئایینەکانیش بەهۆی عیرفانی تیورییەوە دەناسرێن، بەهۆیەوە مرۆڤ لە تێگە فەلسەفییەکان تێدەگات، هاوکات زمانی شارستانییەتەکانە، بەهۆی ئەم جۆرە عیرفانەوە مرۆڤ لە چەمکەکانی خودناسی و خواناسی و مێژووناسی تێدەگات، چونکە عیرفانی تیوری کۆمەڵێک بنەما و ڕێسایە بۆ جیهانبینییەکی قووڵ. (٨)

فەلسەفەی عیرفان چییە؟

فەلسەفەی عیرفان هەوڵێکە بۆ دەرهێنانی عیرفان لە تەمومژی تاکایەتی و تایبەتمەندیکردنی ئەم چەمکەوە لە کۆتوبەندییەتی و بەخشینی جۆرێک لە ئاسانکارییە بۆ مرۆڤ. جیهانبینییەکی تایبەتە بە خودی عیرفان.

فەلسەفەی عیرفان لە عیرفانی تیوری و پراکتیکی ناکۆڵێتەوە، بەڵکو ناواخنی خودی عیرفان تاووتو دەکات، بنەما عیرفانییەکان لەگەڵ یاسا عەقڵی و بنەڕەتییەکانی فەلسەفە بەراورد دەکات. (٩)

فەلسەفەی عیرفان، عیرفان لە گشتاندن و دەستبەسەرداگرتن ڕزگار دەکات، لەوانەیە لە جۆرێک لە ڕووداریی و زیادەخواستنەوە سەرچاوەی گرتبێت کە ئەمەیش تایبەتمەندی خودی ئاوەز و ئەندێشەی مرۆڤە بۆ گەیشتن بە هەقیقەتی ڕەها، ئەویش بەمەبەستی دەرهێنانی مرۆڤ لە ژێر ڕکێف و توانایی بەرهەستەکانیدا، بە ئەندازەیەک مرۆڤ بخاتە نێو ئەو نیاز و داوا و خواستانەوە کە پێویستن بۆ تێگەیشتن لە بەرانبەر، بۆ ئەوەی بگات بە پرۆسەی گشتاندن و مەسەلە و تێگە و بابەتە جیاوازەکان. (١٠)

ئیبن سینا (٩٨٠-١٠٣٧ز) گوتوویەتی: کەسانێک عیرفان پەسەند دەکەن و هەندێکیش ڕەدی دەکەنەوە، ئەمە فەلسەفەی عیرفانە. (١١)

عیرفانی کلاسیکی چییە؟

مرۆڤ هەمیشە هەڵوەدای هەقیقەتی ڕەها و ئارەزووی جاویدانی و نەمری و پیرۆزی و بێڕەنگی و بێسنووری و مەیلی بۆ جوانی و عیشق هەبووە، منی ڕاستەقینەی

لەگەڵ ئەم چەمکانەدا گرێ داوە، پێویستبوونی خۆی بۆ ئەو تێگە فەلسەفی و ئەنتۆلۆژییانە دەربڕیوە، بەڵام لەبەرئەوەی جیهانی ماتریاڵ سنووردار و ڕێژەیی و بەرتەسکە و کۆیلەی شوێن و کاتە و مەحکوومە بە مردنەوە، بۆیە هەمیشە ئەم چەمکانە لە ڕوحی مرۆڤدا بوونەتە خولیای و ئامەزرۆیی گەیشتنیان بووەتە ئارەزوویەکی هەمیشەیی. (١٢)

لە دیرۆکەوە مرۆڤ لەنێو مەیدانی بوون (وجود)ەوە بە شوێن ونبووی ڕوح و ڕێکخستنی پێوەندییە مەعنەوییەکانییەوە بووە، بەردەوام لەگەڵ جیهانی باڵادا لە تەماسدا بووە و سەری هەڵبڕیوە و بۆ ئاسمانی ڕوانیوە، بۆ ئەو مەبەستە هەڵوەدا بووە تا گەیشتووە بە دەرئەنجامێک. پاش دەرکەوتنی ئایینە ئاسمانییەکان، کەسێکی وەک: قەشە ئۆگۆستین لەنێو بازنەی ئایینی مەسیحییەتدا دەرکەوتووە، گرنگی و بایەخی لایەنی مەعنەوی خۆی، بە گوێرەی تێگە مەسیحییەکانەوە، پۆلێن کردووە و چالاکییە ڕوحییەکانی خۆی بەرجەستە کردووە. لەنێو پانتایی ئایینی ئیسلامیشدا کەسانێکی وەک: ئەبوو حامیدی غەزالی (١٠٥٨-١١١١ز) و مەولانای ڕۆمی(١٢٠٧-١٢٧٣ز)، هزری ئایینی و تێزە عیرفانییەکان و هەستی مەعنەوی و ئەزموونی ڕوحی خۆیان لەنێو دڵی کولتووری موسڵماناندا هەڵێنجاوە و ڕوون کردووەتەوە و بەگەڕخستووە، تا گەیشتووەتە ئەم قۆناغەی ئێستا. ئەم جۆرە تێڕوانینە دێرینە و بەرجەستەکردنی عیرفان لە دڵی ئاییندا و خستنەگەڕیی، بە عیرفانی کلاسیک ناوزەد دەکرێت، (ئۆگۆستین و غەزالی و مەولانا)یش بە عاریفی کلاسیک دێنەئەژمار.

عیرفانی کلاسیکی خۆی لە فرەیی دەرباز کردووە و یەکتایی هەڵبژاردووە، ڕووگە و ئاراستەی خۆی کردووەتە جیهانی بێ ڕەنگ و بێ نیشان، ونبوون لەو نێوەندەدا و نغرۆبوون لەنێو مەعشووقدا، سیفاتی عاریفی کلاسیکن. عاریفی کلاسیک دەیەوێت خۆی حیجابی خۆی بێت، هەروەک ڕازگر و گۆشەگیر و تەنیایە. (١٣)

عیرفانی مۆدێرن چییە؟

عیرفانی مۆدێرن، عیرفانێکە بە دەرکەوتنی زانست و فەلسەفە و عەقڵانییەتی نوێ، هاتە نێو کایەی ڕۆشنگەرییەوە و جێگەی خۆی کردووەتەوە و تەریب لەگەڵ ئەو دیاردە و چەمکانەدا شکۆفەی کرد و پشکووت. عیرفانی مۆدێرن عیرفانێکی خۆگونجێنەرە و خۆی ون ناکات، گرنگی بە زانستی ئەبستمۆلۆژیا (مەعریفەتناسی) و ئەنترۆپۆلۆژیا (مرۆڤناسی) دەدات. نەک مۆدێرنە کاریگەری سلبی نەکردووەتە سەری، بە پێچەوانەوە، بووەتە بەشێک لە مۆدێرنە و ناسنامەی خۆیشی ون نەکردووە. (١٤)

عیرفانی مۆدێرن پێویستی بە بنەماکانی بوونناسی و میتافیزیکی ئەفلاتوونی نییە. چەمکی ئیرادە و سالیکی خاوەن ویست و ئیرادە، لە بنەماکانی ئەم جۆرە عیرفانە و عاریفی مۆدێرنن.

عیرفانی مۆدێرن عیرفانێکی بوێر و بەهێز و خاوەن دیدگایەکی ڕوونە. ژیانی ئەم دنیایەی بە جددی وەرگرتووە و خۆی لە خۆشییەکانی بێ بەش نەکردووە، گۆشەگیر نییە و ئاگای لە دەوروبەری هەیە. ژیانی ئاسایی ڕۆژانە و ڕووداوە ئاساییەکانی ڕۆژگار نابنە ڕێگر لە بەردەم سلووکی عاریفی مۆدێرندا، پەپوولەیەکی نەخشین و گوڵێکی ڕەنگاوڕەنگ، سەرنجی عاریفی مۆدێرن ڕادەکێشن و ئەزموون و سوودیان لێ دەبینێ، گێتی لە لای خاوەن سیستمێکی عیرفانییە، دژی گۆشەگیری و زوهدە، بەم پێیەیش خەسڵەتەکانی لەگەڵ هەندێ لە خەسڵەتەکانی عاریفی کلاسیکدا دژ و ناتەبان. شاعیری ناوداری ئێرانی، سوهرابی سپێهری (١٩٢٨-١٩٨٠ز) نموونەیەکە لە عاریفی مۆدێرن، لە لایەک لەگەڵ میتافیزیکی ئەفلاتوونیدا یەک ناگرێتەوە، لە لایەکی تریشەوە لەگەڵ تەنیاییدا هاونشینە و فەلسەفەی بوونگەرایی لا پەسەندە. (١٥)

زمانی عیرفانی

چەمکی زمان لای عاریف و سۆفییەکان ئامرازە نەک مەبەست، زمانێکی ڕەمزئامێز و ڕازئامێزە. زمانی عیرفانی، زمانێکی بە ڕواڵەت سادە و ئاشکرا و لە ناواخندا شاراوە و قووڵ و ڕەمزیی و کینایەئامێز و واتادارە، وەک: زوڵف و یار و خەت و خاڵ... تاد.

زمان، نهێنی و ڕازی عاریف هەڵدەماڵێ، ئەویش بۆ گەیاندنی ئەو ئامانج و پەیامەی کە هەیەتی و بانگەشەی بۆ دەکات، ناتوانێت بە زمانێکی سادە بدوێت، بەهۆی

زمانەوە دژ و نەیار، بۆ خۆی و ڕێبازەکەی پەیدا دەبێت. شەمسی تەبریزی (١١٨٥-١٢٤٨ز) کە سۆفییەکی گەڕۆک بوو، بەهۆی ئەوەی بووە هۆی ڕوو وەرچەرخانی زمانی مەولانای ڕۆمی، شاربەدەر کرا و دواتریش ڕووبەڕووی چارەنووسێکی نادیار بووەوە. کەم کەس لە زمانی سۆفی و عاریفەکان تێدەگات، مەگەر بەو مەقامە گەیشتبێت، یان شارەزایی لێی هەبێت. زمانی شەتەحات یەکێکە لەو دەربڕینانەی، کە سۆفی بەکاری دەهێنێت، بۆ ڕەشەخەڵک بۆنی بێ باوەڕی لێوە دێت. حوسەینی کوڕی مەنسووری حەللاج (٨٥٨-٩٢٢ز) گوتی: (انا الحق)، واتە: من هەقم، مەبەستی ئەوەیە کە خوایە! یان بایەزیدی بەستامی (٨٠٤-٨٧٤ز) گوتوویەتی: (سبحاني! ما اعظم شأني) واتە: پاک و بێگەردی بۆ خۆم، چ پلەیەکی مەزنم هەیە!

لە عیرفاندا دەربڕین ئەستەمە و زمان سەختە، بۆیە ڕزگاربوون لەو کۆتوبەندە باشتر وایە عاریف، یان سۆفی خۆی لە زمان قوتار بکات و ڕازەکە نەدرکێنێت. دەربارەی درکاندنی ئەو دوو دەستەواژەیەی حەللاج گوتراوە: نەدەبوو ڕازەکە بدرکێنێ، بەڵام حەللاج بۆ نەهێشتنی گومانی خەڵکی، پێویستی بەوە هەبوو بۆچوونی خۆی دەرببڕێت و کاکڵە و ناوەڕۆکی ئایین ڕوون بکاتەوە، مەبەستی بوو ڕایبگەیەنێت کە شەریعەت توێکڵی ئایینە و بەو هۆیەوە کرۆکەکەیش ئاشکرا دەبێت، کە دەکاتە دینی حەقیقی، (١٦) ئەگەر چی گیانیشی لەو پێناوەدا بکاتە قوربانی، دەشێ چاوەڕێی وەها چارەنووسێکی کردبێت کە تووشی بوو.

ئامانجی عیرفان

هەروەک چۆن پزیشکێک لە ڕێگەی پشکنینی جەستەیی و دەروونیی کەسێکەوە جۆری نەخۆشییەکە دیاری دەکات، پاشان چارەسەری بۆ دادەنێ، عیرفانیش بەو شێوەیە لە ڕێگەی عاریفەوە و بەهۆی کارەکتەری سۆفی و ڕێبازی سۆفیگەری و تەسەووفەوە و بۆ دیوە دەرەکی و ناوەکییەکەی و بە ناسین و هەوڵدان بۆ گەیشتن بە خوا دەکۆشێ، ئەمەیش بە پرۆسیسی عیرفانی تیوری و پراکتیکی دەبێت. ئامانجی عیرفان گەیشتنە بە خوای تاک و تەنیا و ڕازبکردن و بەستنی پێوەندییەکی بەردەوام و تۆکمە، ئەویش لە ڕێگەی سلووکەوە، هاوکات

یارمەتی عاریف دەدات تا بە خوای تاکانە بگات، ڕێنوێنی مرۆڤ دەکات بۆ گەیشتن بە مەبەست و ئامانجە باڵاکان، مرۆڤ دەگەیەنێتە قۆناغ و ئاستێکی باڵای بێ وێنە، یارمەتی دەدات تا بگاتە ئەوەی کە جگە لە خوا کەسی تر پێی نەگەیشتووە، دەخوازێت مرۆڤ بگاتە کەماڵی مرۆیی و بەرزی و پلەی باڵای ئایدیال.

تایبەتمەندییە سەرەکییەکانی عیرفان

یەکەم: باوەڕهێنان بە هەقیقەتی بوون (وجود).

ڕێبازی عیرفان باوەڕی بە بوونی جیهانێکی دەرەکی هەیە، لەو باوەڕەدایە کە ئەم هەقیقەتە، دیوێکی دەرەکی و ناوەکی هەیە، بە پێچەوانەی دیدی سۆفیستایی و میسالییەکانەوە کە جیهانی دەرەکی ڕەد دەکەنەوە.

دووەم: کۆششکردن بنەمایە لای عاریف.

کۆشش لای عاریف بۆ گەیشتنە بە یەکتاپەرستی ڕاستەقینە. عاریف بە دڵ و عەقڵی، موجاهەدەی دەروونی دەکات و دەکۆشێت تا ناخی لە لایەنی شەیتانی پاک بکاتەوە. (١٧)

سێیەم: پێوەندییەکی فێرکارییانە لەنێوان مرۆڤ و هەقیقەتدا.

عاریف بۆ گەیشتن بە خوا، هەقیقەتویستی دەکاتە ئامانجی خۆی. لەسەر بنەمای مەعریفەیەکی قووڵ، پێوەندییەکی زانستییانە دروست دەکات.

چوارەم: عیشق.

عیشق، ئەکسیر و ماددە و پێکهاتەی بەستنی پێوەندی نێوان بەندە، یان عاریف و خوایە. مرۆڤ تا نەگات بە پلەی عاشقی، ناتوانێت ببێتە عاریفێکی ڕاستەقینە.

پێنجەم: فەنا.

فەنا، ڕۆچوون و شۆڕبوونەوەیە لە ناو و سیفاتی خوایدا. وێستگەی پێوەندییەکی قووڵی مرۆیی عاریفە لەگەڵ خوادا، هەرچەندە ئەگەری گەڕانەوەیشی هەیە بۆ ناو خۆی. (١٨)

عیرفان و ئایین

دین دیوە بەرجەستەنەکراو و تیۆرییاکەی ئایینە، عیرفانیش بەشە نادیارەکەی دینە. ئەگەر دین ڕوح بێت، ئەوە ئایین جەستەکەیەتی، چونکە ئایین پرۆسێسێکی

کۆمەڵایەتی و مرۆیی و مێژووییە. عیرفانیش هۆشیارییەکی تاکەکەسیی بێ ناسنامەی جیهانییە، مێژوویەکی تا ڕادەیەک دیاریکراوی هەیە.

عیرفان لە دەرەوەی دینێکی دیاریکراودا بەدی دەکرێت، بەڵام هەقیقەتی عیرفانی، یان عیرفانی ڕاستەقینە خۆی لەنێو بۆتەی دینی ئیسلامدا دەبینێتەوە، عیرفان بە بەشێک و پێویستییەکی هەموو ئایینێک دادەنرێت، نەک بە پێچەوانەوە. هیچ عیرفانێک بە ڕەهایی سەربەخۆ نییە، واتە خاڵی نییە لە بیروباوەڕی دینی، بەڵکو ناسنامەیەکی دینی لەخۆگرتووە، هەرچەندە عیرفان جیهانبینییەکی باڵایە و مرۆڤی مەزن بە چەندان قۆناغ پێی دەگات، ئایینیش وەک پرۆسەیەکی گشتگیری مرۆیی نومایان دەبێت، هیچ مرۆڤێک لە مێژوودا نەبووە بێ ئایین بێت و پێویستی پێی نەبێت، ئەگەر چی زۆریش پێوەی پابەند نەبووبێت. عیرفان ئەزموونێکی ڕوحییە، بەڵام ئایین دەربڕین و ئەنجامدانی ئەو ئەزموونە ڕوحییەیە کە لە دینەوە هەڵێنجێنراوە. ئەزموونی دڵ بۆ هزر، ئەویش بەهۆی ئاوەزەوە، ئەو کاتە دڵیش، ناسر سوبحانی (١٩٥١-١٩٩٠ز) گوتەنی: لە (قەلب)ەوە دەبێتە فوئاد، چونکە قەلب، واتە: هەڵگەڕانەوە، لەبەرئەوەی شیاوی ئاڵوگۆڕە، ئیتر بەهۆی کارتێکردنی دەرەکییەوە بێت، یان ئەگەر هاتو دەروونی مرۆڤ هۆکارەکەی بێت، ئەوە ئاوەز جێبەجێی دەکات، بەڵام فوئاد مەعریفەیەکی تێدایە، ئەویش بەهۆی ڕوحەوە بەدەست دێت. (١٩)

نابێت عیرفان تێکەڵ بە دەمارگیری شەریعەت بکرێت، چونکە شەریعەت توێکڵی دینە. هاوکات بە هیچ ئایینێکی دیاریکراوەوەش نابەسرێت. ئایینی ئاسمانی ئاتاجی مەقامی عیرفانییە و دەبێت ئایینداران بۆی بکۆشن، هەروەک ئایینە ئاسمانییەکان تژین لە عیرفان. هەموو ئایینێک مافی هەیە بگات بە مەقامی عیرفان. عیرفان ناچێتە ناو تێکست و ئەزموونی عیرفانییەوە، مەگەر لە قۆناغی لێکدانەوەیەکدا بێت بۆ ئایین.

ئایینەکان هاوڕاییەکی ڕاستەخۆیان لەگەڵ عیرفان و عاریفاندا نییە، عاریفەکان لە قۆناغی لێکدانەوەی ئایینیدا لە ئایین بەهرەمەند دەبن، هەرچەندە هەریەکەیان ئەرکێکی لە ئەستۆدایە، بەڵام بەریەککەوتن لەنێوانیاندا کردارێکی سروشتییە.

عیرفان پرۆسەیەکی تاکەکەسی و خۆویستانەیە و مرۆڤ بە ویستی خۆی پەسەندی دەکات و وەری دەگرێت. عاریف نەک بێ نیاز نەبووە، بەڵکو نیازی بە فیقه و شەریعەت هەیە، پێویستییەکی ڕێبازەکەیەتی. هەروەک ڕەوتار و سلوکی عاریفانە بەبێ شەریعەت و پابەندبوون بە ڕێبازی خواناسی و ڕێنوێنی دینی، ناگاتە ئەنجامێکی باش. (٢٠)

پەسەندکردن و ڕەدکردنەوەی عیرفان

ئەگەرچی عیرفان و عاریفان هەندێ هاوسۆز و پشتیوان و هۆگریان هەبووە، بەڵام لەولایشەوە کەم نین ئەو کەسانەی، یان ئەو چین و توێژ و گرووپە جیاوازانەی کە بە درێژایی مێژوو، عیرفانیان ڕەدکردووەتەوە و هێرشیان کردووەتە سەر عاریفان، ئەوانیش دابەش دەبن بەسەر: (٢١)

یەکەم: هەندێک بەناو زانای ئایینی و شەرعزان و فەقیه و موتەکللیم.

دووەم: فەیلەسووفان.

سێیەم: زانا ماتریالیستەکان.

چوارەم: خودی عاریفان و سۆفییەکان.

پێنجەم: بیریارانی مەزهەبی.

دژایەتی ئەم چین و توێژەیش لەسەر ڕێبازی عیرفانی و تەسەووف نییە، بەڵکو لەبەر ڕەوتار و سلووک و بانگەشەی هەندێ لە عاریف و سۆفییەکانەوەیە، ئەویش بە ئەنقەست نییە کە سۆفییەکان ئەنجامی دەدەن، بەڵکو نەزانانە مامەڵەکردنە لەگەڵ ڕێبازەکە لای هەندێکیان، هەندێکیشیان بەرژەوەندیخوازانە مامەڵە لەگەڵ عیرفان و تەسەووفدا دەکەن، بۆیە دەکەونە بەر هێرشی نەیارانیانەوە. لەم بارەیەوە مەلا سەدرای شیرازی (١٥٧٢-١٦٤٠ز) دەڵێت: پێویستە عاریف زانستییانە و لۆژیکییانە خواپەرستی بکات و ڕێبازەکە بگرێتەبەر، تا لە هێرش و خورافات بەدوور بێت.

بە درێژایی مێژووی سەرهەڵدانی عیرفان، کەسانێک هەبوون پەسەندیان کردووە و کەسانێکیش ڕەدیان کردووەتەوە. زانایانی ئایینی و شەریعەتمەداران ڕای جیاوازیان هەیە و هەبووە لەسەری، کۆمەڵێک بە داهێنراوێکی زیادەی نێو ئایینیان زانیوە، کۆمەڵێکیش

پێیان وابووە عیرفان خودی ئیسلامە. (٢٢) کەسێکی وەکو ئیبن تەیمیە (١٢٦٣-١٣٢٨ز) هەر لە سەرەتاوە و بەبێ چوونە نێو بنجوبناوانی چەمکەکەوە، ڕەددی کردووەتەوە، هەربۆیە لە ئێستایشدا ڕەوتی بە ناو سەلەفییەت دژی عیرفان و تەسەووفن، هۆکارێکی تر بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە، وا دەزانرێت عیرفان ڕەوتێکی دنیاییە و بۆ مەرامێکی سیاسی، یان کۆمەڵایەتی هاتووەتە کایەوە، هەرچەندە لە ئێستایشدا تەسەووف لە بۆتەیەکی دیاریکراو و بارگاوی بە ئایدیۆلۆژیادایە، بەڵام ئەمەیش نابێتە بیانوو تا عیرفان ڕەد بکرێتەوە. لەنێو بیریارانی ئیسلامیدا کەسانێک عیرفانیان بە ڕێگەی ڕزگاری و هۆکاری سەرفرازی ئەو جیهان زانیوە، هەندێکیشیان لە ڕێگەی ڕاستەقینەدا بە گەورەترین هۆکاری لادانی مرۆڤایەتییان لەقەڵەم داوە. کەسانێکیش زیاد لە سنوور ڕێبازی عیرفانیان بەلاوە پەسەند و جێ مەبەست بووە، کۆمەڵێکیش زیادەڕەوییان تێدا کردووە.

لە ئێستایشدا چ لە ڕۆژهەڵات و چ لە ڕۆژئاوا، عیرفان بووەتە مایەی سەرسامی و جێی ڕەزامەندی کۆمەڵێک، لە لایەکی تریشەوە دژ و نەیارێکی زۆری هەیە کە بە زۆریش بۆ تێنەگەیشتن لە ڕێبازەکە و سلووکی عاریفانە دەگەڕێتەوە. یەکێک لەو هۆیانەی ڕەدکردنەوەی عیرفان لای کەسانێک، بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە بۆ گەیشتن و تێگەیشتنی ئەو ڕێبازەی سەرکەوتوو نەبووە، چونکە بە لۆژیک زۆرجار مرۆڤ دژی ئەوەیە کە نایزانێت، بە هەردوو بارەکەدا چەندان نووسراو و کتێب هەیە و بەرچاو دەکەون کە بەشێکی پەسەندکردنی عیرفان و بەشەکەی تریش ڕەدکردنەوەیەتی.

گەڕانەوە بۆ هەرەمی عیرفان، پاش گەیشتن بە لووتکەی فەلسەفە

ئەگەر تەباییەک لەنێوان عیرفان و فەلسەفەدا هەبێت و هاوکاری لەنێوانیاندا بەدی بکرێت و لە قۆناغێکدا پشتی یەک بگرن، بەڵام لە قۆناغێکدا عیرفان باڵادەست دەبێت و مرۆڤ هەردەم پێویستی پێی دەبێت و لەسەری دەگیرسێتەوە و جێگیر دەبێت، با لەولایشەوە مرۆڤ عەوداڵی فەلسەفە و پرسە فەلسەفییەکان بێت. بۆ وێنە مەلا سەدرای شیرازی لە پێشەکی کتێبی (اسفار الاربعة)دا باس لەوە دەکات کە پاش چەندان هەوڵ و نووسین و خۆتەرخانکردنی بەشێک لە ژیانی بۆ فەلسەفە، بەڵام سەرئەنجام بە ڕێنوێنی خوایی و نووری باوەڕ، واز لە کێشمەکێشی فەلسەفە و کەلام دەهێنێت و دە ساڵی تەمەنی، خەریکی پرسی عیرفانی دەبێت. (٢٣)

لەگەڵ ئەوەی کە مەلا سەدرا و شەهابەددینی سوهرەوەردی (١١٥٤-١١٩١ز) فەلسەفەیان خوێندووە، بە واتا فەیلەسووف بوون، بەڵام لەولایشەوە کاریگەر بوون بە عیرفان و عاریفانە ژیاون کە دەتوانرێت بگوترێت: فەیلەسووف و عاریف بوون. ئەگەر ئەمە حاڵی ئەم دوو فەیلەسووفە عاریفە بووبێت، دەبێ حاڵی کەسانێکی وەک: مەولانا جەلالەددینی ڕۆمی و ئیبن عەرەبی (١١٦٥-١٢٤٠ز) و فەریدەددین عەتتار (١١٤٥- ١٢٢٠ز)...تاد چۆن بووبێت، کە تاک لایەنانە کاریان لەسەر عیرفان کردووە و عاریفانە ژیاون.

عیرفان و تەسەووفی ئیسلامی و نائیسلامی

هەندێک لە لێکۆڵەران لەو باوەڕەدان کە عیرفان و تەسەووفی ئیسلامی نزیکی و تەباییەکی لەگەڵ عیرفان و تەسەووفی غەیری خۆی هەیە، بەهەمان شێوە عیرفان و تەسەووفی ئیسلامیش وەرگیراو و پاشماوەی هەندێ لە ڕا و دید و کاری حەکیمە جووەکان و نەسرانییە ڕەهبانییەکان و بیریارانی یۆنان و کەسایەتییە کاریزماکانی بوودا و بەرهەمانای هیندی و شوێنکەوتووانی ڕێبازی گونووسی و ئایینی میترایی و مانووییەتە، جگە لەمانەیش هەندێکی تر پێیان وایە کە عیرفان و تەسەووفی ئیسلامی لە عیرفان و تەسەووفی تێکڕای عیرفان و تەسەووفی ئایینە جیهانییەکان جیاوازە. (٢٤)

بە شێوەیەکی گشتی چەمکی عیرفان جەخت لەسەر یەکتایی خوا و گۆشەگیری و وازهێنان لە خۆشی و چێژە جەستەیی و دەروونییەکان و پشتگوێ خستنی ئەم دنیایە دەکاتەوە، بەڵام جیاوازی ڕیشەیی و بەرچاوی عیرفانی ئیسلامی لەگەڵ باقی عیرفانەکانی تر ئەوەیە کە: قورئان و فەرمووده تێیدا سەنتەرن، هەروەها زانستێکە لە زانستە ئیسلامییەکان، لقێکە لە مەعریفەی ئیسلامی، یارمەتیدەرێکی بەهێزە بۆ ناسین و گەیشتن بە خوای مەزن. (٢٥)

کاریگەرییەکانی عیرفان و تەسەووف لە ژیانی مرۆڤدا

یەکەم: هاوسەنگی ئایینی دروست دەکات.
دووەم: عاریف و سۆفی خوا لەلایان سەنتەرە.
سێیەم: ئازادی مرۆیی بەدەست دێت، مرۆڤ لە کۆتوبەندی مرۆڤ خۆی و بەرانبەرەکەی دەربازی دەبێت.
چوارەم: دژ بە ڕواڵەتگەراییە، سادەیی و خاکەڕایی لە ڕەوتار و سلووکدا دروست دەکات.
پێنجەم: یەکسانی لەنێوان مرۆڤایەتیدا بەرپا دەکات.
شەشەم: ڕوحی هاوکاری دروست دەکات.
حەوتەم: دەروونسەنتەری بەرهەم دەهێنێت.
هەشتەم: بێ باکی و ترس لە مردن لای مرۆڤ ناهێڵێت.
نۆیەم: خۆشەویستی تێیدا سەنگی مەحەکە.
دەیەم: ڕێنوێنی کەسانی تر دەکات.
یازدەیەم: مرۆڤ فێری خۆڕاگریی دەکات.
دوازدەیەم: دژی بانگەشە و خۆنواندن و ناوزڕاندنە.

جیاوازی نێوان عیرفان و فەلسەفە

بۆ دەستکەوتنی نهێنییەکانی بوون (وجود)، بە دوو شێواز و لە ڕێگەی دوو هۆکارەوە دەبێت، یەکێکیان لەڕێگەی عەقڵەوە بە کاری عەقڵکاری دەبێت و ئاوەز دەخرێتەگەڕ، ئەوی تریشیان بەهۆی دڵەوە دەبێت و دڵ سەنتەرە و بە ڕەوتار و سلووکی تایبەتی جێبەجێ دەکرێت. یەکەمیان عەقلانییانە بیرکردنەوەیە، ئەویش بە بەڵگەهێنانەوە و بەڵگەی عەقڵی بەدەست دێت، ئەویش بۆ گەیشتن بە هەقیقەت و پەیبردن بە ڕازە نهێنییەکانی بوون، ئەم کارەیش بە خۆشویستن و دانایی و مەیل بۆ زانینی ئەودیو جیهانی شاراوە و بیرکردنەوە لە نادیار و قسەکردن لەسەر ئەودیو بانسرووشت (میتافیزیکا) دەبێت، ئەمەش فەلسەفەکارییە و ئەو کەسەیش ئەم کارە دەکات، پێی دەگوترێت: فەیلەسووف. فەیلەسووف پشت بە عەقڵ و عاریفیش پشت بە دڵ دەبەستێت، لای یەکەمیان ئاوەز و لای دووەمیشیان دڵ سەنتەرە. فەیلەسووف گەنگەشەکارە و دەیەوێت شتەکان لە جیهانی ماتریاڵییەوە بگوازێتەوە بۆ جیهانی باڵا، لە دیارەوە بۆ نادیار، لە زەمینەوە بۆ ئاسمان، شتەکانی ئاسمان دادەگرێ. دووەمیشیان ڕێگەی گەیشتنە بە هەقیقەت و پەیبردن بە ڕازی نهێنی ئەم بوونەوە، بەڵام بە ڕێگەی سلووک و فەنا و بیرکردنەوە لە دەسەڵاتی خواییەوە.

عاریف وەک فەیلەسووف فزوولییەت ناکات، لە ناو و سیفاتی خوایی ڕادەمێنێ، بەڵام فەیلەسووف قسە لەسەر خودی خوا دەکات و دەستتێوەردان لە کاری گەردوون دەکات، ئەمەیش زیاتر کاری فەیلەسووفەکانی گریک و ڕۆژئاوایە وەک لە فەیلەسووفانی ئیسلامی. عاریف پشت بە زەوق و ویساڵ و یەکبوون دەبەستێت، فەلسەفەیش بە بەڵگە و عەقڵکاریی کار دەکات.

عیرفان بانگەشەی گەورە دەکات، بەوەی هاونزیکییەکی لەگەڵ خوادا هەیە، لەو ڕێگەیەوە ڕەوتار و سلووکی جیاوازە، هەرچی فەیلەسووفە دەخوازێ هەقیقەت بدۆزێتەوە و پێی بگات.

لە فەلسەفەدا خوا ڕەسەن و سەربەخۆیە، بەڵام لە عیرفاندا بوونی ڕەها و ڕەسەن، تایبەتە بە خواوە. فەیلەسووف دەیەوێت لە ڕێگەی ئاوەزەوە پەی بە هەقیقەت ببات، بەڵام عاریف دەیەوێت لە ڕێگەی دڵەوە بگات بە هەقیقەت. فەیلەسووف تێدەگات، عاریف دەبینێت. (٢٦)

عاریف کێیە؟

فەیلەسووفی ئیسلامی و عاریفی مەزن، ئیبن سینا لە کتێبە بەناوبانگەکەیدا (الاشارات) ڕای وایە کە: عاریف ئەو کەسەیە کە دیوی ناوەوەی ئاراستەی غەیری خۆی کردووە، بە مەبەستی گەیشتن بەو ڕووگەیە سەرنج لە جیهانی باڵا و نادیار دەدات. (٢٧)

بەو پێیەی عیرفان هەیە، عاریفیش وەک کارەکتەرێکی هەبوو و بەرجەستەکراوی عیرفان بوونی دەبێت. عیرفان ناسنامەیە بۆ کەسێک کە خوای تاک و تەنیای بەو شێوەیە ناسیوە کە خۆی داوای کردووە، لە ناو و سیفاتەکانیدا قاڵ بووەتەوە، جیهانبینی و سلووکی ئایینداریی عاریف لە کەسانی تر جیاواز و تایبەت و دیاریکراوە. ژیانی بە نووری ئیلاهی پرشنگدار و ژووری دڵی بە چرای مەعنەوییەت ڕووناک دەکاتەوە. ئاوەزی بە مەعریفەی خوایی بەهێز و دەوڵەمەند دەکات، لەو پێناوەدا فەرشی دەروونی ڕادەخات و بەسەریدا دێت و دەچێت و بەردەوام لەگەڵ نەفسی ئەممارە بیسسوئو

(الامارة بالسوء) و نەفسی لەووامەدا (اللوامة) لە کێشمەکێشمدایە، تا دەگات بە نەفسی موتمەئینە (المطمئنة). لە ترسی فریودانی شەیان، بەردەوام لە دڵەڕاوکێدایە، تا دەگات بە پلەی یەقین و لە گومان قوتاری دەبێت. (٢٨)

عاریف بەردەوام مەعریفەی زیاتر دەبێت، واتە: زیاتر و هەردەم لە خوا نزیکتر دەبێتەوە و ملکەچی دەبێت و فەرمانەکانی جێبەجێ دەکات.

حەزرەتی محەممەد (د.خ) فەرموویەتی: شەریعەت گوتاری منە، تەریقەت کردار و هەقیقەتیش حاڵمە، پێوەندی پتەویش لەنێوان هەرسێکیاندا هەیە. شەریعەت بەبێ هەقیقەت دوڕوویيە، هەقیقەتیش بەبێ شەریعەت درۆودەلەسەیە. (٢٩)

لەنێوان عاریف و فەقیهدا

عاریف و فەقیه هاوڕان کە شەریعەت واتە: کۆی ئەو بابەتانەی کە لەگەڵ ڕێسا ئیسلامییەکاندا بڕیاریان لەسەر دراوە و جێگیر کراون، ئەویش لەسەر زنجیرەیەک هەقیقەت و بەرژەوەندی، هەقیقەتێک لە ناواخندا بەرژەوەندی بۆ گرۆی ئادەمی لە هەگبەدایە.

عاریف هەموو ڕێگاکانی بە خوا کۆتاییان دێت. فەقیه لەو باوەڕەدایە کە شەریعەت مرۆڤ دەگەیەنێتە بەختەوەری و لە بەخششێکی باڵای ماددی و مەعنەوی بێ بەشی ناکات. عاریف هەقیقەت بە ناخی تەریقەت دەزانێت و کۆتایی ئەویش هەقیقەتە. فەقیهیش لەو باوەڕەدایە هەموو ئەو هۆیانەی مرۆڤ دەگەیەنن بە شەریعەت، دەیشیگەیەنێت بەرەو لای خوا. لای فەقیهیش پایەکانی ئیسلام لەسەر بیروباوەڕ و ڕەوتی ئەخلاقی و یاساکان، بنیاد نراون، هەرچی عاریفە شەریعەت بە بناغەی کاری خۆی دەزانێت، فەقیهیش کار بە یاساکانی شەریعەت دەکات. (٣٠)

جیاوازییە سەرەکییەکانی عیرفان و تەسەووف

یەکەم: عیرفان کار لەسەر ناسینی خوا دەکات، کاری سەرەکی سۆفیگەریش، ناسین و چاککردنی خودە.

دووەم: عیرفان زیاتر لە دەرەوەی ئایینەوە جیهانبینی خۆی گەڵاڵە دەکات، بەڵام سۆفیگەری زیاتر لە ناوەوەی ئاییندا دەسووڕێتەوە.

سێیەم: عاریف لە ڕوانگەی خواوە سەیری شتەکان دەکات، بەڵام سۆفی لە ڕوانگەی تێکستی دینییەوە بۆ شتەکان دەڕوانێت.

چوارەم: سۆفی لەبەر خاتری دوارۆژ واز لەم دنیایە دەهێنێت، بەڵام عاریف ئەو دنیایەش دەکات بە قوربانی گەیشتن بە خوا و لەدەست نەدانی.

پێنجەم: سۆفی مورید و عاریف مورادە.

شەشەم: سۆفیگەری بواری کردەیی و تەریقەتی لا پەسەندە، بەڵام عاریف بواری مەعریفی لا مەبەستە.

حەوتەم: سۆفی لەبەر خوا لە خەڵکی و دەوروبەری هەڵدێت، بەڵام عاریف لە ناخیدا لە خەڵکی دوورەپەرێزە.

هەشتەم: عاریف بۆ مەقامات هەڵمەتبەرە، بەڵام سۆفی خۆپارێزە.

نۆیەم: عاریف لە جیهانی باڵادا دەژیت، هەرچی سۆفییە زەمینەی کاری لە جیهانی ماتریاڵیدایە.

دەیەم: سۆفی گرنگی بە ڕواڵەت و سیما و جلوبەرگ و شوێنی خەڵوەت دەدات، بەڵام عاریف بە پێچەوانەوە.

یازدیەم: لە سۆفیگەریدا پلەبەندی کەسایەتی هەیە، وەک: مورید و شێخ، بەڵام عیرفان بە پێچەوانەی سۆفیگەرییەوەیە.

دوازدیەم: کەسایەتی سۆفی لەبەرچاو و ناسراوە، هەرچی عاریفە نەناسراو و شاراوەیە.

سێزدیەم: سۆفی خۆی بە کۆمەڵێک زیکر و جووڵەوە دەبەستێتەوە و پێیانەوە پابەند دەبێت، بەڵام عاریف بیر دەکاتەوە و ڕادەمێنێت. (٣١)

جیاوازی نێوان تەسەووف و فەلسەفە

یەکەم: لە ڕووی بابەتییەوە:

بابەتی تەسەووف دەروون و دڵە، بەڵام فەلسەفە کار لەسەر ئاوەز دەکات.

دووەم: لە ڕووی میتودییەوە:

تەسەووف ئاوەز بە سەرەتای مەعریفە دەزانێت، بەڵام فەلسەفەی بەهۆی ئاوەزەوە یاساکان هەڵدەگۆزێ.

سێیەم: لە ڕووی پرسەیلەوە:

بۆ گەیشتن بە خوا و بەسوودوەرگرتن لە گەردوون، تەسەووف خۆی پرسە سەرەکییەکەیە، هەرچی فەلسەفەیە کار لەسەر پرسی خوا و گەردوون و مرۆڤ دەکات.

چوارەم: لە ڕووی پێوانەییەوە:
تەسەووف بە پێوەری قورئان و فەرموودە و ڕای زانایان کار دەکات، بە پێچەوانەوە فەلسەفە پێوەرێکی نییە بۆ نێوان شتەکان، وەک: دروست و نادروست.
پێنجەم: لە ڕووی مەبەستەوە:
تەسەووف مەبەستیەتی لەبەر ڕۆشنایی قورئان و فەرموودە و بە چاوساغی زانایانی ئیسلامەوە مرۆڤ بگەیەنێت بە ڕوح، نەک بە جەستە و بە ئاستێکی باڵای مرۆیی، تا بگات بە خوا، بەڵام فەلسەفە لە لایەک مەبەستیەتی بگات بەو مەعریفەیەی کە لە گەردووندایە، لە لایەکی ترەوە بگات بە فەزیلەت و دیاریکردنی سلووکی مرۆیی.

جیاوازی نێوان عاریف و فەیلەسووف
عاریف بە شوێن عەینولیەقیندایە، بەڵام فەیلەسووف داوای عیلمولیەقین دەکات. عاریف مەبەستی گەیشتنە بە خوا، بەڵام فەیلەسووف میتافیزیک بنکۆڵ دەکات. عاریف خۆشەویستی بێ بەرانبەر و بێ مەرام پاڵی پێوە دەنێت هەڵوەدای خوا بێت. فەیلەسووف کارەکەی وای لێ دەکات بە شوێن خوا و بوون و جیهانی شاراوەوە بێت. عاریف خەریکی خاوێنکردنەوەی دەروون و پاڵفتەکردنی دڵیەتی، بەڵام فەیلەسووف بە شوێن بەڵگەکاری و هۆکارەوەیە. لای فەیلەسووف عەقڵ سەنتەرە، لای عاریف دڵ سەنتەرە. عاریف کاری بە دەروون هەیە و کەسێکی دەروونگەرایە، بەڵام فەیلەسووف مامەڵەیەکی عەقڵانی دەکات و کەسێکی عەقڵانییە. عاریف مەبەستیەتی بە خوای خۆی بگات، کە مەعشووقی ڕاستەقینەیەتی، بە ناسین و بەستنی پێوەندییەکی تۆکمەوە، تێیدا ڕۆدەچێت. عاریف نەک بەرژەوەندیخوازە، بەڵکو بێ بەرانبەر خوای خۆی دەپەرستێت. عاریف بۆ گەیشتنی بە مەبەستی باڵا و هەقیقەتی ڕەها، عەقڵ وەکو بەڵگەیەک پەسەند دەکات و وەکو ئامرازیکی فێربوون سوودی لێ وەردەگرێت، فەیلەسووف لە هەوڵی زانین و مژوڵی بابەتە ئەنتۆلۆژییەکان و پرسەکانی بوون (وجود) و سەوداسەری نەزانراوەکان و گەڕیدەیەکە بەرەو نادیار. فەیلەسووف پشت بە عەقڵ دەبەستێت و کار لەسەر بنەماکانی عەقڵ دەکات. کاتێک فەیلەسووفێک قسە لەسەر عیرفان دەکات، ئەوە گەیشتووەتە سەرەتای فەلسەفەی عیرفان. (٣٣)

لێکۆڵەرێکی ڕۆژئاوایی ڕای وایە: زۆربەی خەڵکی عاریفن و دەچنە بۆتەی عاریفبوونەوە و بەجۆرێک لە جۆرەکان عاریفن، بەڵام عاریفێکی پێنەگەیشتوو. زۆرێکیش هەستێکی عاریفانەیان هەیە و بەشێوەیەکی شاراوە لە نەستیاندا ئامادەیی هەیە و بەشێوەیەکی ناڕوون و وەک هاودڵییەک لەگەڵ عاریفاندا تەریب دەبێت، چونکە لە نەستییەوە دەگوازرێتەوە بۆ زەینیی. (٣٤)

لەنێوان عابیدی زاهید و عابیدی عاریف و عاریفی زاهیددا
دەشێ کەسێک، یەکێک لەو سێ سیفەتانەی تێدا بەرجەستە بووبێت، یان دووانیان، یان هەرسێکیانی پێکەوە کۆکردبێتەوە. عیرفان بەبێ زوهد و عیبادەت مەحاڵە، بەڵام مەرج نییە زوهد و عیبادەت پێویستیان بە عیرفان هەبێت، بەم پێیە عیرفان لەو دووانە جیا دەبێتەوە، واتە: عاریف لە زاهید و عابید جیا دەبێتەوە، چونکە مەقامەکەی بڵندترە.
زاهید خۆی لە خۆشگوزەرانی و خۆشییەکانی ئەم دنیایە دەگرێتەوە. عابید ملکەچانە سرووتە ئاینییەکان جێبەجێ دەکات. عاریف هەمیشە ئاوەز و بیری بەرانبەر بە ڕۆشنایی و بەرەو درەوشانەوە لە سینگیدا دەپارێزێت، ئەویش بەمەبەستی گەیشتنی بە هەقیقەتی باڵا.
بە ڕای ئیبن سینا دەگونجێ کەسێک هەڵگری شوناسی زاهید و عابید و عاریف بێت، دەشێ کەسێکیش عابید و زاهید بێت، بەڵام عاریف نەبێت، بەڵام ناگونجێت کەسێک عاریف بێت و زاهید و عابید نەبێت. (٣٥)

ژن و عیرفان
ئایا دەگونجێ ژنێک عاریف بێت و بگات بە قۆناغەکانی عیرفان؟ ئایا عیرفان لای ژن و پیاو، یەک جۆرە و دیدێکی تەربییان بۆ عیرفان و مەسەلە عیرفانییەکان هەیە؟ بێ گومان عیرفان نەک لای ژن، بەڵکو لای پیاویش لە کەسێکەوە بۆ ئەوی تر جیاوازە، لە لایەک جیاوازی ئەوتۆ لە جیهانبینی هەریەکەیاندا بۆ عیرفان بەدی ناکرێت، لە لایەکی دیکەشەوە عیرفان

پەیوەست نییە بە ڕەگەزەوە. دەکرێت لە مێژوودا عاریفی نێر زیاتر دەرکەوتبێت و تیشکی خرابێتە سەر وەک لە مێ، وەگەرنا (مێ)یش بەشداریبیەکی بەرچاوی لە عیرفاندا هەبووە. لە مێژوودا ئەوە تەنیا پیاوان نین دەبنە عاریف و عاریفی مەزنیان تێدا هەڵدەکەوێ و دەگەنە پلەیەکی باڵای عیرفان، بەڵکو ژنانیش شان بە شانی پیاوان لە مێژوودا بەرچاو دەکەون و گەیشتوون بە مەقامی بەرزی عیرفانی، وەک: ڕابیعەی عەدەوییە، قورئانیش ناوی دایکی عیسا پەیامهێن و ئاسیای ژنی فیرعەونی وەک ڕەمزی ئافرەتی هەڵکەوتوو و خواناس و عاریفی ڕاستەقینە باس کردووە.

دەشێ لە ئێستایشدا عاریفی مەزن هەبن و دەرنەکەوتبن، چونکە عیرفان دیاردەیەکی مرۆییە، بەو پێیە هیچ جیاوازی لەنێوان ژن و پیاودا بەدی ناکرێت.

کۆمەڵێک لە زانا و فەقیە و عاریفەکان، ئافرەت وەکو پیاو لە ماف و ئەرکدا سەیر دەکەن و جیاوازی لەنێوانیاندا نابینن، بەڵام بە پێچەوانەوە عاریفی مەزن فەریدەددین عەتتار ڕای وایە کە: ژنی عاریف نییە، نەگونجاوە ژن عاریف بێت، ئەگەر هەشبێت ئەوە بووەتە پیاو، یان سیفاتی پیاوبوونی وەرگرتووە. لەلایەکی ترەوە عاریفی مەزنی ئیسلامی ئیبن عەرەبی، کە ژن ئامادەییەکی بەرچاوی لە بەرهەمەکانیشیدا هەیە، دەڵێت: ئافرەت خۆشەویستی مرۆڤایەتییە، هەروەک لە سۆز و میهرەبانیدا، وێنەیەکە لە دەرکەوتەی نهێنی خوایی.

تەسەووف چییە؟

تەسەووف بابەتێکی دێرینی چڕوپڕ و بەیەکدا چووە، سەرەتاکانی بۆ پەیدابوونی ژیان لەسەر ئەم زەوییە دەگەڕێتەوە. دارێکی هێندە بەناخاچووە، ڕەگوڕیشەکانی گەلێ شوێنیان گرتووەتەوە و تەشەنەی کردووە، بە تایبەتی لەناو گەلە خاوەن ژیارە دێرینەکاندا.

کاتێک مرۆڤ وەک جێنشینی خوا لەسەر ئەم زەوییە دیاری کرا، خوای گەورە ئاوەز و ژیریی پێبەخشی، داوای ئاوەدانکردنەوەی سەرزەوی لێ کرد، ئەویش مێشکی بە دۆزینەوەی بەدیهێنەری ئەم گەردوونەوە خەریک کرد، بۆ ئەو مەبەستە مرۆڤە هۆشمەند و هەڵکەوتووەکان بوونە دوو بەشەوە و بۆ گەیشتن بە شارێگە دوو جۆر ئادەمیزاد دەرکەوتن، ئەوانیش سۆفی و فەیلەسووفەکان بوون. سۆفییەکان لە کۆمەڵ و دەوروبەریان دوورکەوتنەوە و لە قەرەباڵغی کەناریان گرت، بۆ ئەو مەبەستە پەنایان بردە بەر ئەشکەوتەکان، لەوێ خەریکی تێڕامان و بیرکردنەوە بوون، هەندێکیان گەیشتن بە ئامانج، هەندێکیشیان وازیان لەو کارە هێنا، هەرچی فەیلەسووفەکانیشن، بەردەوام لە لێکۆڵینەوەن لەسەر مرۆڤ و گەردوون و یەزدان و...تاد هێشتا ئامانجیان نەپێکاوە. (٣٦)

ئەبوو حوسەین نووری لە سۆفییانی سەدەی سێیەمی کۆچی، دەڵێ: تەسەووف وازهێنانە لە هەموو خۆشییەکی دەروون.

تەسەووف ڕێبازێکی تایبەتە و بۆ گەیشتن بە خوا، سۆفی دەیگرێتەبەر. تەسەووف گرتنەبەر و درێژەپێدانی ڕێبازی خواییە بە خەباتی بێ وچان. هەندێ زانای تر بۆچوونیان دەربارەی تەسەووف بەم شێوەیەیە: تەسەووف ڕۆچوونە بە نێو کاکڵە و ڕوحی ئایین و وردبوونەوە و لێکۆڵینەوەی وردە لە چوارچێوەی مەعریفەیەکی قووڵدا، بەرەو لای خوا. هەروەک خۆدارِنینە لە سیفاتی مرۆڤی ئاسایی و خۆ ڕازاندنەوەیە بە سیفاتی خوایی. گرتنەبەری لایەنی تیوری ڕێبازەکە، تەسەووفە. بە پراکتیکی ئەنجامدانی ڕێبازەکە، کەسەکە دەبێتە مورید.

تەسەووف خۆدامالینە لە خۆشی و وەلانانی جوانییەکانی ئەم دنیا و پچڕانی سۆفییە لە دنیای ماتریالی و خۆ یەکلاییکردنەوەیەتی بۆ خوا، بە پاکژکردنەوەی دڵ و ڕێگریکردنی دەروون لە چێژەکانی، بە پشتبەستن بە قورئان و فەرموودە و کارکردن لەناو سنووری خواییدا.

تەسەووف ڕەوشتجوانییە، یەکسانبینییە و دژی تاکڕوانییە. (٣٧)

سەرچاوەکان:

١/ مرتضی مطهری، کلام، عرفان، حکمت عملی، چاپ٣١، ١٣٨٥هـ.ش، ص٧٦. انتشارات صدرا، تهران.

٢/ د. قاسم انصاری، مبانی عرفان و تصوف، درس حوزه، چاپ٧، سال ١٣٨٨هـ.ش، انتشارات گهور، تهران.

٣/ تەحسین حەمەغەریب، دیدێک بۆ دیناسی نوێ (شەریعەت، تەریقەت، هەقیقەت)، توێژینەوە، چاپ١، ساڵی ٢٠٠٩ز، چاپخانەی ڕۆشنبیر، سلێمانی.
٤/ سەبوور سەیوانی، ڕەنگدانەوەی کەسییەتی حەللاج لە شیعری کلاسیکی کوردی و فارسیدا. ماستەرنامە، چاپی١، ساڵی ٢٠٠٩ز، چاپخانەی کەمال، سلێمانی.
٥/ سەرچاوەی پێشوو.
٦/ علامه ملا محمد باقر بالك مريواني، تعديل شريعت و طريقت، به كوشش كامل كاملي، چاپ٢، سال ١٣٩٢هـ.ش، انشارات متين، سنندج.
٧/ سەبوور سەیوانی، ڕەنگدانەوەی کەسییەتی حەللاج لە شیعری کلاسیکی کوردی و فارسیدا. ماستەرنامە، چاپی١، ساڵی ٢٠٠٩ز، چاپخانەی کەمال، سلێمانی.
٨/ هەمان سەرچاوە.
٩/ د. سيد يحى يثربى، فلسفه عرفان، رساله دكترا، برنده جائزه كتاب سال ١٣٧٨هـ.ش، چاپ٦، سال ١٣٨٥هـ.ش، ص١٨ انشارات بوستان كتاب، تهران.
١٠/ هەمان سەرچاوە، ص٦٦.
١١/ هەمان سەرچاوە. ص٦٧.
١٢/ سەرچاوەی پێشوو، ل٣١.
١٣/ د. سروش دەبباغ، و. یاسن حەمەسەعید، گۆڤاری هەژان، ژمارە٢٥، بەهاری ٢٠٠٧ز، ل١٤٩، چاپخانەی سیما، سلێمانی.
١٤/ سەرچاوەی پێشوو، ل١٥٧.
١٥/ سەرچاوەی پێشوو، ل١٥١.
١٦/ سەرچاوەی ژمارە ٣.
١٧/ د. محمد شقيرى، فلسفة العرفان، بحث اكاديمي، الطبعة١، السنة ٢٠٠٧ م، ص٧٥، دار الهادي، لبنان.
١٨/ مصدر رقم ١٧.
/١٩ ناسر سوبحانی، قەدەر و قەزا، ئا: سالم بێستانی، چاپ ١، ٢٠٠٧، سلێمانی ل١٣.
٢٠/ سەرچاوەی ژمارە ٩، ل٩٣.
٢١/ د. سيد يحى يثربى، عرفان و شريعت، چاپ١، سال ١٣٨٦هـ.ش، انتشارات كانون جوان، تهران.
٢٢/ هەمان سەرچاوە، ل١٢٣.
٢٣/ هەمان سەرچاوە، ١٢٤.
٢٤/ سەرچاوەی ژمارە٢.
٢٥/ هەمان سەرچاوە.
/٢٦ سەرچاوەی ژمارە، ٢، ل٣٠.
٢٧/ سەرچاوەی ژمارە٢.
٢٨/ سەرچاوەی ژمارە٦.
٢٩/ حەمەسەعید حەسەن، توانەوە لە زەریای عیشقی خوادا، توێژینەوە، دەربارەی تەسەووف، چاپی١، ساڵی ٢٠١٦ز، ماڵی وەفایی، هەولێر.
٣٠/ سەرچاوەی ژمارە٢.
٣١/ هەمان سەرچاوە.
٣٢/ هەمان سەرچاوە.
٣٣/ سەرچاوەی ژمارە ٩.
٣٤/ سەرچاوەی ژمارە ٣.
٣٥/ سەرچاوەی ژمارە ٩، ٢٠٢.
٣٦/ د. ئیبراهیم ئەحمەد شوان، سۆفیگەری. نامەی دکتۆرا، چاپی٢، ٢٠٠١، ل١٧١، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.
/٣٧ سەرچاوەی ژمارە ٢٩.